

Presència històrica, identitat i política nacional a Catalunya.

Elements per a un debat¹

Jordi Casassas Ymbert

Les pàgines que segueixen són una reflexió formalment provisional a l'entorn d'unes qüestions sobre les quals l'autor treballa des de fa unes dècades. Ara bé, en aquest article mira de posar l'èmfasi en la concatenació d'arguments que permeten lligar la reflexió metodològica adaptada als canvis que sembla que s'estan evidenciant els darrers anys amb la cadena de fets que acceptem de manera comuna com el relat històric de la dinàmica catalana contemporània.

Abans de començar m'agradaria puntualitzar que analitzo aquests problemes fonamentalment des del punt de vista de l'historiador: a l'arrencada del tercer mil·lenni, un coneixement a la contra en temps de postmodernitat (de modernitat fluida, segons el terme del polonès Zygmunt Bauman), on tot sembla concebut per ser oblidat després de ser utilitzat. Tot i així, estic convençut més que mai que no avançarem gaire més si no és amb una col·laboració cada cop més estreta amb l'antropologia, la sociologia, la politologia, la lingüística o la psicologia social, per citar alguns dels camps més rellevants que estan estretament lligats amb l'anàlisi d'aquesta problemàtica que ara ens ocupa. Tot amb tot, quasi en oposició amb totes aquestes disciplines, el punt de vista de la història ens obliga a no oblidar la llarga distància, el sentit de la relativització que provoca la consideració de les pervivències històriques i que ens inclina a minimitzar les categories massa tancades i a posar en el seu lloc la il·lusió del canvi.

Penso que tots podem estar d'acord en que la nació no es pot separar de la seva narració, de la representació que els seus membres n'han anat fent al llarg del temps. Així mateix, penso que és difícil no estar d'acord amb el fet que la nació (com a mínim la nació estructurada pels estats) ha demostrat ser, probablement, la font d'identificació col·lectiva moderna més poderosa. Amb estat o sense, però, el nacionalista modern no es plantejaria mai la cohesió nacional dels membres de la seva societat (la seva integració cultural/identitària) si no tingués una voluntat innegable de crear una col·lectivitat dinàmica, diferenciada i identificada amb un espai i una forma específica de viure el temps històric: un grup internament estructurat i estable.

Tant sols aquestes poques asseveracions –en el supòsit que les acceptéssim com a punt de partida raonable– ens plantegen un munt de problemes interpretatius que serà difícil obviar a l'hora d'analitzar un nacionalisme i la forma amb la qual aquest nacionalisme intervé (ha intervingut, intervé i/o podrà seguir intervenint) en la configuració d'un grup social/cultural específic, en la determinació dels símbols que el permeten mantenir cohesionat d'una manera més o menys permanent i en la possibilitat de que accedeixi a la fase superior de la normativització i institucionalització política.

Per altra banda, no puc estar-me d'avançar com tots aquests problemes tenen una historicitat essencial. Així doncs, em resisteixo a pensar-los si no és en funció d'un cas concret (fins i tot quan es teoritza es té en el cap una experiència específica i una vivència personal molt concreta). És evident que hi ha unes coordenades que són compartides en espais culturals afins i més amplis (els problemes de la creació, difusió i consum culturals, per exemple; o els problemes occidentals de la modernització i la nacionalització de les masses); és igualment evident que hi ha àrees de desenvolupament i un nivell de riquesa (o de retardament i pobresa, ja que metodològicament seria el mateix) que presenten problemes similars, fins un cert punt assimilables.

Si ens fixem en l'Estat espanyol ens trobem amb el cas gal·lec d'excentralització (la resultant dramàtica d'una centralització fallida) i de retardament, i amb els casos basc i català que representen àrees de dinamisme econòmic i social i de modernització pròpies d'unes societats industrialitzades i urbanitzades. La història dels tres nacionalismes és notablement diferent, fins i tot entre el cas català i basc que comparteixen una mateixa tipologia dintre i en relació amb el conjunt de l'Estat.

Així, en la mesura que estem parlant dels nacionalismes com d'unes construccions culturals molt concretes penso que no podem deslligar-les de les societats en i per a les que s'han creat i s'ha pensat que hi podien resultar funcionals. Tota pràctica cultural és essencialment social, localitzada en un espai i un temps concrets, així com necessitada de la seva particular, específica i exclusiva memòria (històrica). El fatalisme i el victimisme catalans, per exemple, elements històricament constitutius de la identitat catalana, tenen molt poc a veure amb el ritme també diferencial –preferent– del seu desenvolupament material dins de l'Estat espanyol.

En conseqüència, el primer problema que ens hem de plantejar i valorar convenientment (en comptes de menystenir-lo al·ludint a un pretès anacronisme) és el procés de creació, de difusió cultural-social i de creació d'unes possibilitats que puguin desembocar en la codificació política pròpia de la moderna identitat nacional catalana; de fet, si més no, l'inici del procés d'imposició d'una identitat constitueix un tema essencialment cultural, previ i imprescindible per a la praxi política (i a la llarga m'atreviria a dir que també per al bon funcionament democràtic). El problema que ens queda plantejat és realment complex i dinàmic; sobretot en societats que, com la catalana, no han disposat d'un poder polític (l'estat) que es responsabilitzi de convertir una identitat superior o nacional en la única memòria cultural oficial del grup.

Penso que tots podem estar d'acord en que la nació no es pot separar de la seva narració, de la representació que els seus membres n'han anat fent al llarg del temps

No podem oblidar que hi ha una memòria individual i la més determinant o memòria social (d'una família, d'un grup, d'una classe, etc.). Aquesta memòria, o sistema de transmissió de valors, és el flux cultural que permet donar sensació de permanència a una identitat que per definició és dinàmica, històricament canviant. En qualsevol cas, la possibilitat d'imposar una determinada memòria cultural com a base d'una identitat nacional superior per força no pot representar un procés fàcil ni lineal.

Si més no, en el sí de societats progressivament complexes, la integració nacional ha de conviure amb altres nivells d'integració i sentiments de pertinença (convivència que a vegades pot afectar un mateix individu, cas típic de les societats amb alts índexs d'immigració o d'emigració). En ocasions, fins i tot s'haurà de conviure amb formes identitàries «noves» (que no vol dir absolutament inèdites, ja que això significaria oblidar el «mediterraneisme» noucentista, posem per cas), com pot ser la consciència de mediterraneïtat reactivada des de la darrera dècada del segle xx en funció del replantejament estratègic comunitari de la seva frontera sud.

És així, doncs, que per entendre un procés de «creació» identitària cal entendre molt bé els problemes que envolten la creació cultural en les societats modernes: depenent de l'existència

Tota pràctica cultural és essencialment social, localitzada en un espai i un temps concrets, així com necessitada de la seva particular, específica i exclusiva memòria (històrica)

d'uns quadres i dels recursos necessaris per fer possible aquesta tasca creadora; depenent, així mateix, dels acords sectorials i generals sobre quins quadres identitàris s'han de transmetre a les generacions futures, sobre quines son les normes que regulen la producció cultural i de quina forma i en base a què es produeix i es manté la comunitat d'interessos imprescindible perquè la identitat nacional descansi sobre una base real.

Finalment, en l'estudi del marc identitàri nacional haurem de poder diferenciar una fase inicial en la que forçosament hauran de conviure i interactuar aquesta creació cultural identitària, amb el procés modern d'integració del conjunt de la societat i amb la constitució del nucli o grup dels primers na-

cionalistes, un nucli amb un suficient compromís i cohesió interna, atès que de la seva existència i característiques també en dependrà, en molt bona mesura, l'èxit nacionalitzador final.

És per això que podem apuntar que l'identitarisme és un fenomen urbà modern (per més que emfatitzi elements tradicionals i de la ruralia), atès que és en aquestes àrees on trobem un ritme de discontinuïtats més marcat i accelerat, canvis generals i multiplicitats que fan imprescindible aquestes noves formes i estratègies de cohesió identitàries. La identitat moderna necessita un grau important de coneixement i de compromís per part dels individus, atès que no pot generar-se i molt menys florir i perpetuar-se en base a intuïcions difuses.

Pot quedar clar, en conseqüència, que diferenciem l'identitarisme nacional modern de les formes d'identitat tradicionals, tot i que existeixi un període en que es pugui donar un cert transvasament d'unes a l'altra. No pretenem negar, però, la importància d'aquest identitaris-

me tradicional propi de grups reduïts i homogenis i que sovint podem identificar com a localisme, la identitat fruit de l'aïllament i que es viscuda com un fet donat («natural»).

La vella polèmica, tan ben encetada a casa nostra per Joaquim Maurin els anys trenta i seguida fidelment unes dècades després per la historiografia marxista oficial, referida a l'origen burges del nacionalisme, representa en el fons una simplificació, històricament barroera, que només toca la superfície del problema. Més tard, es va voler contrarestar situant l'origen i la força principal del catalanisme en els denominats «sectors populars» (potser pel fet que al final dels anys seixanta aquesta referència sociològica resultava més simpàtica): la línia interpretativa es va mantenir en el mateix paradigma –evidentment enriquit– però es va avançar poc en la comprensió dels mecanismes i en l'anàlisi del procés històric en què es van anar concretant els trets identitàris nacionals catalans, es va iniciar i consolidar la seva extensió en capes amplies de la població i van poder acabar inspirant un sistema polític propi.

Si tornem al cas gallec, ens adonem del pes del sectors populars, de parla exclusiva gallega i un fort sentiment particular, local i amb una forta aprensió respecte del que és forà. Res d'identitarisme modern o de sentiment nacional, però, fins molt entrat el segle xx; i, aleshores, amb un arrelament majoritari entre els sectors de classes mitjanes de les ciutats; i el grup dels primers nacionalistes patirà un profund i perllongat aïllament social, que a vegades desembocarà en l'abatiment de pensar que l'únic camí per assolir una consciència nacional moderna era recolzar l'acció modernitzadora prèvia de l'Estat central.

FIXACIÓ I TRANSMISSIÓ DE LA IDENTITAT NACIONAL

Començàvem apuntant el caràcter indestriable de la nació respecte de la seva narració. El nacionalisme acostuma a posar tot l'èmfasi en la història, en especial allà on espera trobar el seu propi origen (l'acte fundacional), i és igualment en la pretesa seguretat de la narració històrica on busca els elements i les justificacions de la seva identitat i de la seva especificitat diferencial.

Però és evident que l'interès no es posa en el conjunt d'aquesta construcció fixada (ordenada i realista) que és la història. D'ella se'n busquen uns elements determinats on el grup es troba especialment reflectit, uns determinats personatges en qui es troben personificades les virtuts i els defectes col·lectius, la reiteració d'unes actituds que confereixen identitat diferencial, uns certs esdeveniments que confirmen la glòria nacional, l'origen de la dissort contra la que s'ha començat a reaccionar, una inflexió positiva, etc. Així, doncs, aquesta tria és un exercici que no té res a veure amb la història i si amb la memòria. Es tracta d'un exercici cultural col·lectiu que, ell mateix, es converteix en un element del relat històric global: és tan impor-

La integració nacional ha de conviure amb altres nivells d'integració i sentiments de pertinença, convivència que a vegades pot afectar un mateix individu, cas típic de les societats amb alts índexs d'immigració o d'emigració

tant la seva «creació» com el procés mitjançant el qual un grup determinat l'assumeix com a «veritat» heretada.

Això és el que no han sabut veure alguns historiadors llençats a la creuada «miticida» de desbrossar del relat històric que fabrica, la –per ells– falsa seguretat dels «identitaristes», totes les branques de l'error i la llegenda. Sovint es tracta d'intel·lectuals «cosmopolites» i prete-

sament d'esquerres, qui amb aquesta tasca de neteja pensen «desidentitaritzar» el que consideren un evident empobriment de la comunitat que els envolta (segons ells sempre una pobra comunitat circumstancial, està clar). Però el cert és que, per més que ho postulin com a solució racional a l'«alienació col·lectiva», no pot existir cap identificació ancorada en nocions abstractes, en valors purs d'universalitat i racionalitat, desarrelada de l'espai i del temps concrets.

A Catalunya, el genèric «catalanisme» és qui ha realitzat aquesta tasca d'indivduar i promocionar el coneixement compartit de la identitat diferencial pròpia (el republicanisme

o l'anarquisme i molt després el comunisme pensaren poder fer el mateix però de forma socialment exclusiva). Després vindrà la constitució del grup específicament nacionalista, que en puresa és el que vol assolir la sobirania i que afegeix al voluntarisme identitari l'estratègia orientada a controlar un aparell estatal propi.

En aquest sentit, es pot donar que el grup específicament nacionalista estigui radicalment enfrontat a altres sectors del grup genèricament identitari del mateix territori, els interessos concrets del qual, però, els porten a voler enfortir els lligams amb la resta de l'estat: es tracta, doncs, d'una qüestió d'estratègies. Ara bé, entre el sobiranisme i l'assimilacionisme extrems hi ha una gama important de postures. Si la segona postura, l'assimilacionista, pot ser titllada de traïdora a la identitat cultural nacional, la primera presenta serioses dificultats per mantenir estable una estructura política que la defensi i la representi: haurà de realitzar l'esforç d'articular tot el conjunt d'interessos nacionals (llengua, homogeneïtat cultural, interessos materials, política, etc.), amb la poca ajuda lògica per part dels organismes oficials; també haurà de convèncer els membres del grup, o els possibles aspirants, de si els compensaran o no els sacrificis que comportarà tota la lluita sobiranista extrema, així com de la dimensió dels avantatges concrets de la sobirania resultant final. Sovint, tota l'argumentació s'acaba en l'afirmació de que el que es pretén és assolir la mateixa sobirania que l'estat opressor: i que després ja es veurà que convé fer.

Però no ens muguem del catalanisme i de la promoció d'una identitat nacional diferencial catalana. Hi ha tres elements històrics que convé tenir ben presents: primer, la necessitat de portar fins mitjans segle XVIII l'inici de la voluntat conscient i moderna de fonamentar una comprensió col·lectiva de la identitat diferencial catalana (es fa en funció de les transformacions modernes que viu Barcelona, amb el protagonisme de la Junta de Comerç i amb l'objectiu cultural de recuperar sistemàticament la llengua i la història pròpies); segon, la importància de l'identitarisme d'arrel romàntica, a les primeres dècades del vuit-cents, procés que ens

obliga a tenir molt present la constitució del grup dels intel·lectuals i professionals moderns (de diferents extraccions socials) responsables d'aquesta producció cultural (no podem oblidar el fet que aquests intel·lectuals ajuden a configurar la identitat des d'uns pressupòsits que provenen d'àrees allunyades a la pròpia, amb el conjunt d'interferències culturals que se'n deriva); i, tercer, la confluència d'aquesta construcció cultural identitària amb la voluntat de posar a punt els processos, els mecanismes, les institucions i les polítiques orientades a integrar la moderna societat catalana.

És per això mateix que la construcció cultural identitària no pot ser analitzada ni explicada de forma aïllada: la creació dels símbols no es produeix per separat a les pràctiques socials. Això ho va veure molt atinadament Prat de la Riba a *La Nacionalitat Catalana* (1906), com a explicació històrica i complexa del procés de conformació del nacionalisme català i; més tard ho va sistematitzar de forma esplèndida Rovira i Virgili (de forma sintètica, per exemple, en el *Resum d'història del catalanisme*, de 1936). Per altra banda, l'explicació sistemàtica d'aquests trets identitaris sovint la trobem relacionada amb els grans moments de fractura històrica nacional. Penso en obres com la de Josep Ferrater Mora, *Les formes de la vida catalana* (1944) o la posterior de Maurici Serrahima, *Realitat de Catalunya* (1967), sense anar més lluny.

Fixem-nos en el corpus cultural del que constitueix la identitat catalana. Com és lògic, en ell s'hi apleguen multitud d'aspectes, de trets de fons i de detalls: del sentit sintètic originari de l'Empordà en la reunió seminal clàssico-grega de la muntanya i la mar (difícil d'entendre com una cosa exclusivament carrinclona pròpia de la «deformació» noucentista en l'actual Catalunya-ciutat i destinació turística de primer ordre europeu); fins a la simbologia de la pinya dels castellers; passant per una tradicional liberalitat (que es manté en forma de tolerància, de preeminència d'allò polític, de pacte, del sincretisme i el mestissatge fins els nostres dies); el romànic com art nacional (tot i que per a d'altres sigui el gòtic); un europeisme consubstancial (la llum que ens ve del nord, dels modernistes de finals del segle XIX); un cristianisme fonamental (la incorporació positiva dels jueus, fonamentals en la nostra història –com també els àrabs– s'ha fet conscient i ha estat incorporat al discurs cultural polític molt a darrera hora); i un llarguíssim etcètera.

No podem oblidar tampoc el valor simbòlic de la bandera, una «senyera» que identifica sobretot des de l'inici del nou-cents, un grup resistent en temps de persecució i dictadura, però que acaba sintetitzant el conjunt dels elements identitaris amb una gran força de penetració social-popular. Pel que fa al valor identitari de la religió i la raça, en el cas català s'hi ha fet referència d'una manera molt marginal i circumstancial: a la religió (si al valor Església catalana), especialment en moments de gran fractura i com a element d'identificació més social que nacional, però mai com un tret identitari i exclouent; a la raça, les referències no van gaire més enllà d'uns testimonis molt puntuals que reflecteixen la febrada racista europea de finals del

A Catalunya, el genèric «catalanisme» és qui ha realitzat la tasca d'indivduar i promocionar el coneixement compartit de la identitat diferencial pròpia

Després vindrà la constitució del grup específicament nacionalista, que en puresa és el que vol assolir la sobirania i que afegeix al voluntarisme identitari l'estratègia orientada a controlar un aparell estatal propi

segle XIX, tan a la dreta com a l'esquerra de l'espectre ideològic, però que mai no han conformat actituds col·lectives amb capacitat per convertir-se en expressió política.

Sintetitzant molt, podríem destacar sis blocs de temes identitaris que em semblen cabdals atesa la intensitat i la recurrència amb la qual se'ls ha utilitzat i han intervingut en la fixació de les polítiques identitàries: 1) el que fa referència a la utilització de la història; 2) el de la llengua; 3) el record i defensa de les institucions tradicionals pròpies; 4) la defensa del valor originari de la terra; 5) el caràcter orgànic de Catalunya; i 6) les grans actituds davant la vida.

1) La prolixa utilització de la història constitueix un tret comú a totes les escoles, tendències i èpoques. Els fets, els seus protagonistes i fins i tot les actituds i les accions col·lectives

La construcció cultural
identitària no pot ser
analitzada ni explicada de
forma aïllada: la creació
dels símbols no es
produeix per separat a les
pràctiques socials

han servit per bastir la memòria d'una història nacional que tan ha convingut als qui s'hi acostaven defensant una estratègia conservadora com als qui ho feien des d'una òptica progressista; de la mateixa manera, de la «llició de la història» se n'ha pogut deduir i reivindicar tant la separació com la integració diferenciada dins la monarquia de predomini hispànic. Hi ha qui ha volgut veure la diferenciació hispànica en els resultats distints que va tenir la romanització en la Península Ibèrica; en termes generals, però, tothom està d'acord en destacar la diferenciació cultural-lingüística, institucional, social, econòmica, etc. que es consuma des dels segles XIII i XIV (fins i tot hi va posar l'accent el materialisme històric d'un Pierre Vi-

lar). Podem pensar, fins i tot, que l'element historicista segueix tenint valor per la mateixa barroera i prolixa utilització que se'n fa (pròpia del desconeixement creixent que se'n té) fins i tot en el context d'oblit general i sistemàtic en el qual ens movem.

2) La llengua és un altre dels puntals de la identitat diferencial catalana assumits i reconeguts d'una manera quasi universal. Els postulats romàntics veuen en la llengua l'ànima dels pobles i, així, els intel·lectuals poden retrobar el contacte amb el poble nacional i fer oblidar les anteriors renúncies i les evidents derrotes en la «batalla de les llengües» moderna. La llengua també és element diferencial, fins al punt de permetre fonamentar (inicialment per part de Rubió i Ors en l'èpica pròleg de 1841) que Catalunya és independent d'Espanya des del punt de vista cultural, ja que no ho pot ser en el polític. El factor lingüístic permet cohesionar el grup dels conreadors de la cultura nacional més enllà de l'evidència d'una Catalunya que mai no ha estat monolingüe; permet concretar la batalla nacionalitzadora de les masses i centrar el plet polític i institucional (normes i normalització). En aquest terreny hi ha dates simbòliques que acostumem a identificar amb la conquesta lingüística d'un espai: 1833 (Oda La Pàtria), 1859 (restitució a l'Ajuntament de Barcelona del certamen poètic medieval dels Jocs Florals), 1895 (discurs «La llengua catalana» d'Àngel Guimerà a l'Ateneu Barcelonès), 1912 (publicació de les normes ortogràfiques de Pompeu Fabra), 1916 (cooficialitat del català a l'Ajuntament de Barcelona), etc.

3) La reivindicació d'un sistema polític, jurídic i institucional propi i diferencial constitueix un altre dels substrats fonamentals de l'argumentació identitària. En aquest terreny s'ajunten molts fets: des dels records del pensament polític i jurídic propi del que s'ha discutit, perdut i conservat a partir del 1714 (en la dinàmica que va de 1640 a 1714 molts van parlar de la «fi de la nació catalana»), fins a la resistència d'algunes professions liberals a perdre les reglamentacions tradicionals (penso en els casos del notariat o dels mestres d'obres, per exemple) o les grans mobilitzacions per tal d'evitar la desaparició d'una forma particular de transmissió de la propietat (l'hereu). La utilització identitària de tots aquests plets es desprèn, però, de la convicció íntima i generalitzada de que el poder polític (l'Estat, en definitiva) ha de ser el resultat del sentiment comú de pertinença dels ciutadans a una realitat espiritual aglutinadora expressada i projectada en símbols, processos i poders (els anti-identitaris pensen que tot això son facècies inventades per tal de reforçar la idea de submissió del ciutadà al poder o als sectors hegemònics). Així doncs, el dret reflecteix, igual que la llengua, una psicologia desenvolupada en una lenta transformació al llarg de la història; i les institucions tradicionals determinen el grau de democràcia real del poble (el pactisme).

4) La defensa del valor originari de la terra (la natura, l'estadi natural) penso que és comuna a tots els moviments culturals identitaris (i, més enllà, a tots els corrents que han pensat l'individu en societat en moments de gran trasbals i canvi: pensem en Rousseau, per exemple i la seva utilització en camps que van del liberalisme a l'anarquisme). La terra és origen i essència, i en la vida rural hi trobem la psicologia originària, la llengua, el fonament etnogràfic, religiós, etc. La terra (i per extensió la natura) representa l'element de continuïtat i, per tant, el tret que ens permet entendre'ns com a grup nacional immutable per sota dels constants canvis històrics; l'actual discurs conservacionista ha actualitzat sens dubte aquesta identificació. La masia o casa pairal (com a lloc físic o sociològic, lligam amb la tradició o realitat profunda, com a memòria, com a institució socioeconòmica, etc.); el sistema de l'hereu i el cabaler com a pràctica històrica assenyada que haurà acabat permetent i estimulants el dinamisme econòmic modern; el pairalisme, convenientment despullat del conflicte social que genera durant la segona meitat del vuit-cents; així com el valor referencial de la genealogia, tot plegat constitueixen elements recurrents en la creació de la posterior simbologia identitària. En bona part, doncs, es tracta d'elements reinterpretats pel folklore del vuit-cents, per l'emergent antropologia i per l'acció de les societats geogràfiques i excursionistes tan actives des de 1874 en endavant.

5) La comprensió de Catalunya com un tot orgànic social, material i territorial constitueix un altre dels camps d'identificació diferencial que s'ha anat demostrant com una important font de

Podríem destacar sis
blocs de temes identitaris
cabdals en la fixació de les
polítiques identitàries: la
utilització de la història; la
llengua; el record i la
defensa de les
institucions tradicionals
pròpies; la defensa del
valor originari de la terra;
el caràcter orgànic de
Catalunya; i les grans
actituds davant la vida

simbologia nacional. Per altra banda constitueix un poderós element d'integració territorial i social, imprescindible en una societat sotmesa a canvis tan radicals i accelerats com ha viscut la catalana moderna i contemporània: creació simbòlica i pràctica social de braçet per demostrar la conveniència de pertànyer al grup nacional i, per tant, la bondat del propi nacionalisme. Hi ha idees que es repeteixen simptomàticament, com ara la noció de Barcelona «cap i casal» de Catalunya, la «Catalunya ciutat», la bondat del municipalisme convenientment integrat en la superior realitat nacional (potser heretat del primer revolucionarisme federal), la funció dintre el tot orgànic del comarcalisme, etc. Els especialistes (pensem en l'obra històrica de Pierre Vilar o en la teoria del municipalisme del geògraf Lluís Casassas), a més, parlen de la integració territorial moderna (iniciada a les darreries del segle XVII i consolidada en el XVIII) com d'un dels elements més poderosos de diferenciació de Catalunya respecte del conjunt d'Espanya.

6) Finalment hem de parlar d'unes «actituds» davant de la vida, configurades al llarg del temps i que han acabat per representar actituds col·lectives permanents, elements que han justificat històricament tant la psicologia com moltes de les actuacions del grup nacional. En aquest cas, i sense que signifiqui exhaurir la llista, podem parlar altre cop del pactisme; així com de la combinació, a voltes violenta, del seny (o sentit comú, que es modernitza al vuit-

cents amb la influència filosòfica escocesa) i la rauxa (que podria identificar una forma de violència molt típicament mediterrània, però que aquí engloba necessàriament la violència pròpia dels processos d'industrialització, urbanització i creixement ràpid); del valor del treball (la laboriositat com element diferenciador en un entorn meridional); d'allò que Jaume Bofill va identificar com a «tradicionalisme evolutiu» (o necessitat de progrés però fonamentat en la tradició); o del fatalisme històric respecte de l'acompliment integral de l'ideal nacional (un argument catalanista que ha esdevingut lloc comú i que podria sintetitzar-se en la frase «malauradament, tal i com ha passat tantes vegades abans i per culpes tan alienes com pròpies...»).

Convé aturar-se en el valor del treball entès com una virtut col·lectiva. El fort procés industrialitzador del vuit-cents no va impedir la pervivència de la menestralia i el seu pas al segle XX en forma de petits negocis, comerços, tallers i empreses de tota mena que personifiquen l'activitat econòmica catalana més enllà del gran capital i la gran burgesia. El catalanisme del nou-cents ho tenia ben present quan fomentava el cooperativisme o quan capacitava els obrers a través d'organismes com l'Escola del Treball. El cert és que d'aquestes famílies obres en sorgiran una munió de petits i esforçats emprenedors, fervents defensors de la moralitat del treball i l'esforç, molts dels quals posaran petits negocis que resistiran fins i tot l'autarquia del primer franquisme. De fet, es tracta d'una realitat que caracteritza l'espai català i del que en participarà la població immigrada els anys cinquanta i seixanta: una generació després (als darrers anys del segle), el cert és que una mica més de la meitat de les petites i mitjanes empreses catalanes eren obra seva.

L'important d'aquest conjunt de valors és, per un cantó, que una part substancial de la societat en prengui consciència (sempre estereotipada) i, per l'altra, que tingui els mecanismes i l'oportunitat per anar decidint a cada moment quin és el «marc identitari» que s'ha de transmetre a les generacions futures. Al capdavant, sembla clar que en el procés històric els símbols tenen un gran potencial estructurador de les societats, així com un èmfasis especial en l'acció política concreta.

És evident que aquests quadres identitaris, fonamentats com hem vist en pràctiques socials concretes, representen sistemes de valors transmesos que constitueixen cadenes de judicis i idees en constant renovació. Això no ens ha de fer pensar que els símbols identitaris representen una forma de fixisme (conservador, tradicionalista) en la seva formulació més externa i descontextualitzada; perquè, en la seva simple pervivència històrica, amaguen tot el dinamisme i el canvi que afecta al conjunt de la societat. Més enllà de la cantarella d'uns pocs, no hi ha persistència identitària sense la pervivència d'una comunitat d'interessos ben real, en constant renovació, actualíssima. Benedict Anderson ha pogut parlar de «comunitat imaginada»; però no s'està de retreure com la identitat nacional s'ha convertit en un dels aspectes estructuradors fonamentals de les societats modernes.

Més enllà de la cantarella d'uns pocs, no hi ha persistència identitària sense la pervivència d'una comunitat d'interessos ben real, en constant renovació, actualíssima

EL PROBLEMA POLÍTIC DE LES IDENTITATS I EL «GRADUALISME» SOBIRANISTA

M'interessa molt destacar el darrer punt amb el que acabava l'apartat anterior i que fa referència al tema essencial de quina manera es creen els mecanismes que han de permetre que sectors amplis de la societat puguin compartir aquest conjunt cultural identitari, això és, aquests vincles informals que provenen d'una informació difusa en el sí de la societat, transmesa d'una generació a l'altra, i que forma part d'això que denominem cultura.

En el procés de la politització contemporània de l'identitarisme català hi podem establir tres grans fases: 1) una d'inicial, en el que el culturalisme identitarista pren consciència de que necessita la política (de la crisi del Centre Català, de 1887 a 1902, aproximadament); 2) una segona, de l'inicial posada en pràctica de la política de les identitats, en la que la política identitarista es planteja de manera conscient el problema de la integració democràtica del grup nacional (1903-1917); i, 3) una tercera i definitiva, en la que el gran desbordament social provocat per l'impacte de la Gran Guerra, per la tensió de la modernitat, farà imprescindible el primer salt sobiranista amb la reivindicació política de l'autonomisme, (de 1918 en endavant). Aquí avancem tan sols uns comentaris generals d'una argumentació que ens obligarà a matisar i enriquir una història massa política i organitzativa del catalanisme que és la que ha predominat fins ara.

Es tracta, doncs, de les preocupacions i l'empremta d'una generació, de trenta anys d'una dinàmica realment intensa que permetrà canviar el signe intergeneracional tradicional.

En el procés històric els símbols tenen un gran potencial estructurador de les societats, així com un èmfasis especial en l'acció política concreta

De fet i en termes generals (històrics), l'evolució urbana i industrial de la societat moderna no havia provocat la homogeneïtzació social que es podia preveure veient aquell «exèrcit del treball», la precipitació de la crisi del món rural o el lent però imparable creixement de la classe mitjana de les ciutats. Així doncs, les identitats modernes no podien ser el reflex ni dels vells ni dels moderns aïllaments, sinó que havien de dependre de l'aplicació d'unes estratègies molt concretes i adaptades als problemes en presència: les primeres havien de ser les

Seran les estratègies culturals i la creació simbòlica el que permetrà pensar en la necessitat de concretar i promoure la superior identitat de la comunitat nacional, elaborada, si es vol, de soca-rel

socials, a partir de la constatació de que persistien valors i interessos comuns en relació a l'apropiació del territori, al manteniment de vells estatus o noves situacions socioeconòmiques o en relació a la millora de la relació amb els poders establerts. Però, més enllà de la vertebració d'aquesta comunitat d'interessos, seran les estratègies culturals i la creació simbòlica el que permetrà pensar en la necessitat de concretar i promoure la superior identitat de la comunitat nacional, elaborada, si es vol, de soca-rel.

Penso que aquest és l'argument de fons que va moure al grup de nacionalistes que a la darrera dècada del segle XIX va centrar els seus esforços en posar en funcionament això que coneixem com el catalanisme polític. La màxima aportació de Prat de la Riba està en proposar que allò que fa vàlid el nacio-

nalisme no és ni el grau de depuració doctrinal ni el maximalisme sobiranista, sinó el grau de consciència que pugui assolir el poble de la seva condició de poble nacional, de la seva superior i pròpia identitat diferencial.

És per això que podem dir que Prat es va avançar en certa manera a la seva època quan a inicis del nou-cents va entendre i reivindicar la modernitat del nacionalisme dins un món en ràpida mundialització, tot polemitzant retòricament amb l'italià Crispi, en qualificar el nacionalisme com la forma moderna i actual de la «qüestió social». Prat explicita que les nacionalitats són la llei de l'estructura natural de les societats humanes, de manera que el nou universalisme serà precisament el que farà triomfar el nou nacionalisme.

Molt abans de pensar en servir els interessos de la burgesia o els valors tradicionals del model de societat que defensava l'Església, el grup de Prat de la Riba va començar actuant en aquesta clau nacionalista moderna i no només com a reacció al caos, a la desconfiança i al desconcert envers l'Estat central desfermats per la crisi colonial de 1895-98. La reflexió teòrica de Prat corre parella a la mobilització per mirar de convèncer els factòtums tradicionals del catalanisme d'aquesta necessitat d'actuació política nova. De fet, l'article primer del «partit» que es posarà a punt el 1901 (la Lliga Regionalista) modernitzava i estenia a tot Catalunya l'article primer d'aquella «Unión de Corporaciones Científicas, Literarias, Económicas Artísticas» que Duran i Bas havia endegat per a Barcelona el 1876: procurar, per tots els mitjans legals a l'abast, el foment del interessos morals i materials del país.

L'estratègia inicial va combinar la «conquesta» de les principals corporacions ciutadanes (com l'Ateneu Barcelonès o l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, la Lliga de Defensa In-

dustrial, etc.), la redacció d'un Catecisme nacionalista amb Pere Muntanyola (el 1894, com a voluntat d'adoctrinament en base a una «veritat prefixada» nacional), i la realització d'un seguit de conferències (1897) que volien tancar la discussió sobre la naturalesa, alcans i aplicació a diversos camps essencials (art, dret, llengua, etc.) del modern nacionalisme català. Calia deixar endarrere la discussió nacional-identitària per mirar d'aturar les constants escissions per qüestions de matís, pròpies dels grups tancats intel·lectuals, per acceptar uns mínims i posar-los al servei de la veritable política moderna de les identitats.

La posada en marxa d'aquesta política serà el que convertirà el catalanisme en quelcom molt més gran que la simple estructuració d'una plataforma regionalista conservadora amb una determinada quota electoral. Animat per la filosofia política noucentista (on es reuneix la voluntat normativista, l'acció institucional modernitzadora i l'entestament intervencionista dels moderns intel·lectuals-professionals), el grup de Prat va donar forma política a un vast programa en el que hi van contribuir (confluint-hi o pensant equivocadament estar-hi en oposició per qüestió de radicalisme nacionalista o d'orientació política) multitud d'iniciatives i d'activismes individuals o col·lectius: no és per què sí que aquest procés coincideix amb l'aparició de l'escola catalana i catalanitzadora o amb l'estructuració inicial d'entitats tan significatives com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

És evident que va existir un nivell clarament polític, atès que el catalanisme va haver d'assolir el seu espai propi. En aquest sentit, va tendir a crear (1904-1907) un partit estable i disciplinat, d'inspiració socialment conservadora i, com deien ells mateixos, accidentalista en relació a la forma que prenia el govern de l'estat. Un partit que, com a tal, va radicalitzar els arguments i les estratègies en el transcurs de la lluita quotidiana, va desqualificar els contraris, va lluitar contra les tendències secessionistes internes i es va aliar amb qui li va convenir (inclòs el caciquisme local) per tal de consolidar i augmentar les seves quotes de poder. Però aquesta circumstància no invalida ni desdii el seu esforç per introduir la moderna política catalana de les identitats.

Així, el que interessa destacar és com aquesta etapa política-electoral del primer nou-cents va introduir variables noves que afectaven el procés pel que aquest catalanisme havia de mantenir cohesionat i estable el que concebien com el grup nacional (en l'aspiració màxima, tot el poble català). Entre aquestes variables hi hem de posar, en un lloc molt destacat, la nova relació que es va haver d'establir entre l'argument «victimista» tradicional (les diverses formes d'opressió o d'oblit rebudes de part de l'estat), i la nova realitat «col·laboracionista», relacionada amb l'existència cada cop de més organismes amb els seus funcionaris; uns ens que, en no haver-se assolit la sobirania plena, no es podia amagar el fet que constituïen delegacions del poder central. L'altra gran variable va ser, en relació a aquestes noves possibilitats polítiques i administratives, la necessitat que el catalanisme es plantejés la necessitat prioritària d'impulsar una nova, més plena i socialment més extensa assumpció de l'identitat diferencial catalana: un esforç moderníssim de nacionalització de les masses.

¿Es pot dir que el catalanisme identitarista podia presentar un balanç més o menys positiu de la seva acció institucionalitzada anterior?

És en aquest aspecte on va sobresortir amb més intensió i força l'acció del modern catalanisme que dirigeix Prat de la Riba. Em refereixo, especialment, a la seva voluntat conscient de generar una veritable cultura nacional. Ja amb la seva inicial planificació, aquesta política nacionalitzadora va permetre ampliar i modernitzar el nucli dur nacionalista: son els quadres del catalanisme polític, reunits fonamentalment en la secció Joventut Nacionalista de la Lliga en el pla polític, i estructurats culturalment a través del noucentisme, que es presenten públicament amb una creixent i desacomplexada mentalitat pública i professional de constituir una moderna burocràcia nacional.

Aquest nucli identitarista va denominar la seva política nacionalitzadora amb el nom de «culturisme nacional»; en ell hi diferenciava la «cultura material» (la creació de les infraestructures, el foment de la riquesa o les polítiques socials) i la «cultura espiritual». En aquest darrer camp és on es posava l'accent màxim, diferenciant un triple nivell d'actuació: el superior,

amb els organismes generadors de cultura (presidits pel l'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca Nacional de Catalunya); el nivell intermedi, amb les institucions responsabilitzades de la formació de tota mena de tècnics i investigadors, això és, el personal difusor de cultura (amb la Universitat Catalana, l'Escola de Funcionaris i l'Escola de Mestres al capdavant); finalment, sobretot a partir del 1914 es començaria a parlar d'un tercer nivell de la «massificació cultural»: en ell es projectarà un Institut d'Educació Nacional per a coordinar l'acció d'entitats privades (de Nostra Parla a l'Orfeó de Sants) i

responsable d'endegar programes de «cultura física, moral i espiritual», de promocionar oci, gustos, una millor decoració de la llar popular, la utilització del català i la depuració del llenguatge, l'alimentació i la salut popular i un llarg etcètera. No podem amagar que aquest embrió de ministeri d'educació nacional s'avança o es coetani als d'Itàlia o de la Rússia dels soviets.

La posta en marxa d'aquests instruments nacionalitzadors (projectats conscientment de 1907 endavant) és el que va donar més embranzida a aquell «govern regional» que fou la Mancomunitat de Catalunya. Però tampoc podem oblidar que aquest organisme va començar a funcionar oficialment, l'abril del 1914, coincidint pràcticament amb l'esclat de la Gran Guerra, això és, en una conjuntura general de gran dinamisme i transformació, d'un radicalisme doctrinal creixent i d'una violència social extrema. A més, especialment a partir de la crisi política de 1917 es va veure clara la inviabilitat del regim de la Restauració i, així, l'aprofundiment progressiu d'un buit polític que podia acabar fent perillar l'entramat institucional del catalanisme identitarista. Tant des de l'òptica interior com des de la política general espanyola (i europea) s'imposava un canvi de rumb, això és, l'adopció de la posició sobiranista que representava la reivindicació de l'autonomia política.

Aquesta nova fase, que normalment es vista com un graó superior en la maduració del nacionalisme català (el projecte d'estatut d'autonomia del 1919 serà la base del de 1931), no podem oblidar que feria ràpidament evident al moviment catalanista el grau de dificultats que es

La resposta em sembla que podia ser si més no moderadament afirmativa per tres tipus de raons, de caire polític, institucional i cultural-educatiu

deriven de l'exercici d'una política sobiranista en el si de societats complexes regides per un estat llunyà i fins i tot hostil. Em refereixo al trencament intern del propi nacionalisme (escindit en diferents opcions ideològiques i intensitats sobiranistes, com es comença a fer evident entre 1919 i 1923) i al seu progressiu aïllament dins el conjunt d'una societat en la que els grans sectors socials (la patronal i el sindicalisme de classe) tendeixen a tancar-se sobre sí mateixos i a corporativitzar-se d'una manera progressivament agressiva.

¿Es pot dir que, enmig d'aquestes dificultats, el catalanisme identitarista podia presentar un balanç més o menys positiu (que volia dir engrescador, regenerador de fidelitats i entusiasmes) de la seva acció institucionalitzada anterior? La resposta em sembla que podia ser si més no moderadament afirmativa per tres tipus de raons, de caire polític, institucional i cultural-educatiu. La contribució del catalanisme en la democratització política general era evident; però, a més, aquest catalanisme havia assolit convertir-se en la força política hegemònica entre 1912 i 1922 i retrobarà aquesta hegemonia després del parèntesi dictatorial (entre 1931 i 1934); finalment, amb hegemonia o sense, el catalanisme havia assolit convertir-se en l'element de referència central en la política catalana i a partir d'aleshores ho serà en tots els períodes de normalitat democràtica.

En el pla institucional, l'èxit catalanista resultava incontestable amb una empenta contra la que lluitaran simptomàticament i amb un gran encunyament les dues dictadures. Allà on les coses podien semblar menys optimistes era en l'extensió social d'aquell «culturisme nacional» que perseguia la normalització identitària diferencial en el conjunt de la societat: en la catalanització de l'alta cultura els avenços van ser força notables; en els mitjans de comunicació l'avenç va ser més qualitatiu que quantitatiu (i en camps d'influència massificada creixent, com en el nou esport, encara amb major proporció); l'esforç en la creació de biblioteques populars, d'escoles pilot, tècniques i professionals per a obrers, de guarderies infantils i de colònies escolars o de centres per a la dona, posem pel cas, va ser més que notable, tot i el nombre sovint migrat de les iniciatives; però es podia argumentar que es partia de molt avall perquè l'avenç en la catalanització general de la societat resultés clarament perceptible.

L'acció brutalment erosionant de les dues dictadures va acabar de fer la resta, i no oblidem que en conjunt seran quasi quaranta-tres anys de dictadures. El catalanisme es va replegar sobre sí mateix, va incrementar l'argument resistencialista i va enquistar perillosament els grans ressorts anteriors: l'acció catalanista identitarista i el sobiranisme (autonomista o el més extrem, el secessionisme independentista).

És amb la combinació de canvi i permanència que els individus i les societats poden mantenir els mínims identitaris per sobreviure

LA POLÍTICA NACIONAL (IDENTITÀRIA I SOBIRANISTA) EN UNA SOCIETAT COMPLEXA

Quan els anys setanta es va veure clara la descomposició final de la dictadura franquista, el catalanisme es va presentar obertament en societat amb una proposta que contemplava el recobriment dels orígens per no perdre la identitat, la nacionalització democràtica del conjunt de la societat (fos quin fos el seu origen), la catalanització institucional i la reivindicació autonòmica.

¿Fins quin punt, però, era possible recobrar sense matisos nous la tàctica i l'orientació tradicionals? La societat catalana acumulava, com a mínim, tres impactes històrics d'un relleu decisiu. Em refereixo a l'impacte acumulatiu de la decapitació dels quadres i les elits polítiques, institucionals, educatives, etc. el 1939-1940; després, al capgirament demogràfic, social, cultural centrat en els anys seixanta, quan la immigració extracatalana duplica pràcticament la població (de 3 a 5,5 milions d'habitants en xifres rodones); finalment, als efectes de la ràpida massificació, modernització de la societat (incloent una incipient i aleshores imperceptible individualització fruit d'un consumisme creixent), així com a la imparable mundialització (que es farà dramàticament i definitivament evident pels efectes de la crisi energètica de 1973).

Entre 1976 i 1986 es consolidaran els canvis i s'activaran els mecanismes democràtics que han canviat de soca-rel la vida pública i política general, la municipal, l'autonòmica i fins i tot la que afecta a la plena integració europea (l'europeisme, o la voluntat de vinculació amb l'Europa més desenvolupada, havia estat un dels símbols que acreditava el catalanisme com a element diferencial): aquests canvis han permès consolidar un dinamisme transformador que fins i tot podem pressuposar que, en bona part, estaven larvats i vivien per sota del mur de contenció de la dictadura (el testimonialisme i resistencialisme de molts patriotes van contribuir decisivament a fer-ho possible). I entre 1989 i 1993 es consumarà el canvi d'escenari mundial que ens porta als nostres dies, amb els efectes afegits de la nova societat de la comunicació, la uniformització cultural i de la globalització econòmica.

Els historiadors sabem que per sota d'aquesta sensació trepidant de canvi persisteixen sempre els elements de continuïtat: és amb aquesta combinació de canvi i permanència que els individus i les societats poden mantenir els mínims identitaris per sobreviure. És evident que si podem parlar d'un «model català», d'una societat catalana amb un grau remarcable d'èxit i dinamisme, d'una condició de motor del denominat arc mediterrani nordoccidental, etc. aquestes condicions no s'improvisen i, així, hem de valorar els elements si es vol subterrànies de permanència. Es pot argumentar que l'exili va ser molt present en la cultura catalana de l'època inicial del franquisme, atenuant en part els efectes del 1939; que d'onades immigratòries ja n'hi havia hagut abans, provocant efectes interns «lerrouxistes», alarmes culturals i fins i tot científiques, com la de J.A.Vandellós, mentre que durant el franquisme la temptació «lerrouxista» serà mínima, testimonial; o també que els graus de benestar de la societat urba-

na catalana abans de la Guerra Civil eren comparativament força alts (molts índexs de 1930 no es tornaran a assolir fins passat 1960). Però, tot amb tot, malgrat que aquestes permanències (que caldrà avaluar convenientment perquè son molt importants per al país) ens inclinin a matisar la idea de fractura històrica, penso que els canvis ressenyats son suficientment importants i globals per a menystenir-los.

Tot amb tot, la sensació subjectiva de crisi i de canvi accelerat és actualment tan evident com generalitzada. A Catalunya, especialment a la Catalunya nacional, la seqüència històrica que acabem de relacionar s'ha acabat convertint en el coixí real d'aquesta gran suggestió de què estem presenciant l'infantament d'un mon nou, que la nostra és una societat definitivament moderna, quasi postmoderna.

Tard o d'hora caldrà una reflexió que vagi més enllà de l'imprescindible tacticisme del dia a dia. El conjunt del catalanisme identitari i del nacionalisme sobiranista caldrà que incorpori aquests estímuls, suggestions i canvis més recents per a seguir jugant un paper real en el present-futur, així com per situar-se convenientment en aquest joc identitat particular –universalitat que ja vèiem formular a principis del segle xx i que ara sembla més determinant que mai. Els canvis experimentats per la realitat catalana sembla que obliguen un replantejament de les relacions que existeixen entre la memòria i la identitat catalanes; al mateix temps convé una reflexió sobre l'abast que pot tenir una política nacionalitzadora en el si d'una societat complexa, on s'imposen la individualització i els particularismes; finalment, convé plantejar novament el procés sobiranista per relació als problemes actuals que poden sorgir a l'hora de definir els grups identitaris. I no cal dir que si aquestes reflexions tradueixen una nova sensibilitat de present, els historiadors no en podem ser totalment refractaris; l'anàlisi del passat s'haurà de veure afectada.

Penso que és molt significatiu que al període d'entreguerres europeu se superés el vitalisme de finals del segle xix i es passés de la idea bergsoniana del «record pur» i individual a la del «record social» argumentat –penso que de forma brillant– per Maurice Halbwachs. Aquest segon parla del quadre social, del context i de les referències concretes que ens fan recordar unes coses i, a més, que aquests records s'ordenin en funció d'unes escales de valors determinades i no d'unes altres. D'aquesta manera, podríem dir que la memòria reflexa molt més el present que es projecta cap el passat que el passat mateix i que aquest record no és mai absolutament individual sinó tot el contrari: el record, la memòria, constitueixen una reelaboració col·lectiva, una construcció eminentment cultural donat que representen un filtre o selecció que coneixem com a tradició.

Aquest caràcter mòbil, cultural i social de la memòria fa que les identitats siguin igualment mòbils, que es vagin renovant i transformant constantment (molt més en temps que la gent considera de canvi o de ruptura). M'inclinaria per la definició genèrica d'identitat com la presència històrica d'un grup concret –d'aquí la primera part del nostre títol–, com un element de dinamisme i no de fixisme. Complementàriament, penso que és realment difícil rebatre que la llengua (materna) és el vertader instrument de la memòria-identitat. Des de la

Tard o d'hora caldrà una reflexió que vagi més enllà de l'imprescindible tacticisme del dia a dia

Tot amb tot, la sensació subjectiva de crisi i de canvi accelerat és actualment tan evident com generalitzada

perspectiva de la història cultural, tan importants son els elements (i la seva prelatió) que en un moment determinat es fan servir per a bastir l'argumentació identitària com les condicions socials, econòmiques i polítiques en les que viu la comunitat que l'ha de rebre.

D'aquesta manera, hem d'entendre, ara més que mai, la nació com una comunitat de cultura (i un estil de viure) que ja no es pot considerar absolutament excloent, ja que en principi

Caldrà que el conjunt del catalanisme identitàri i del nacionalisme sobiranista incorpori aquests estímuls, suggestions i canvis més recents per seguir jugant un paper real en el present-futur

està oberta a tots els qui ho acceptin lliurement sigui quin sigui el seu origen. El fonamental és la forma com es conviu aquest projecte cultural i aquest estil de vida; i això és quelcom que mai podrem trobar en l'abstracció que significa un aleatori «pacte constitucional», per més que el sublimem en forma de «fidelitat». En això darrer haig de reconèixer que no es pot generalitzar. No sé que pot passar en el cas d'una comunitat de nacionalisme identitàri i sobiranista que fonamenti el seu discurs cultural en el radicalisme excloent i racista i en la violència.

De tota forma, el gran problema amb el que ens enfrontem en l'actualitat és el progressiu i pluriforme qüestionament de les velles entitats estatals-nacionals i la paral·lela aparició d'identitats particularistes coincidents (com els vells «millets»

de l'Imperi Turc) en un mateix territori: després d'uns segles occidentals en que s'ha buscat definir la territorialitat de tots els fenòmens, aquesta no territorialitat actual desconcerta a l'hora de traduir els identitarismes en fórmules polítiques concretes. El sobiranisme en queda centralment afectat.

En una àrea com Catalunya, inclosa en les passionalitats mediterrànies i en el tradicionalisme identitàri, però que no ha disposat d'estat propi per a ordenar i institucionalitzar l'assumpció de la pròpia identitat, correm el risc històricament acumulatiu de no saber (de no poder, en definitiva) adaptar-nos a la consideració d'aquest caràcter canviant de la identitat. Hem passat massa ràpid, i sovint a cops, de lo local a l'horitzó general, de lo repressiu a la permissivitat democràtica, de lo religiós a lo radicalment laic, del sentit essencialista a la perspectiva de la permissibilitat liberal total, etc. En l'actualitat correm el risc de convertir-nos en exemple de la paradoxa que s'estableix entre una cultura antiga i forta sobre la que s'estructura una potent proposta identitària i l'actual crisi de l'estat-nació i de la seva identitat única.

Hem d'entendre que la vella força integradora de les propostes nacionalitzadores sorgides des del poder, amb l'educació oficial obligatòria (ja no existeix el factor anivellador del servei militar obligatori), les grans concentracions i celebracions oficials o la «monumentalística» identitarista han perdut bona part de la seva força de convocatòria i han anat esdevenint propostes oficials i retòriques que, malgrat la força impositiva de la televisió, pràcticament ni arriben a traspasar la barrera de les noves identitats particularistes o de l'individualisme de l'estatus i el consum.

Sembla que l'estratègia nacionalista més actual s'haurà de preocupar de quelcom més que de la gradació sobiranista de les seves demandes. En el cas de Catalunya, el futur a mig i llarg

termini de l'identitarisme sobiranista passarà per l'atenció que es doni i l'èxit que s'assoleixi en la constitució d'un grup intersocial ampli, si no de simpatitzants declarats, si com a mínim d'individus disposats a considerar la identitat nacional reivindicativa compatible i beneficiosa amb i per al desenvolupament de la seva identitat o per als seus interessos particulars. Penso que només així es crearà un grup nacionalista ampli (encara que de fronteres cada cop més difuses i inestables) que contemplarà en l'horitzó de lo real la possibilitat sobiranista: no com una translació inestable del passat cap un present incert (la desafortunada reivindicació de l'exemple de Montenegro, per exemple) sinó com una opció no renyida amb la modernitat.

Per a la creació d'aquest grup nacionalista hi ha dues possibilitats: la constitució d'un grup restringit de militants fidels, convençuts i inamovibles, i la feina de penetració social i de nacionalització moderna de cara a configurar aquell estat d'opinió generalitzat propi d'un grup ampli. La primera opció té el perill de produir un grup compacte i homogeni (sempre subjecte al «fraccionisme») però també una escissió social i fins i tot una fractura perillosa; la segona corre el risc de consolidar un grup dispers i relativament poc cohesionat així com un aigualiment sobiranista d'unes conseqüències realment incertes. Però, en definitiva, penso que avui per avui encara no s'ha descobert la manera de fer-ho si no és en base a l'existència d'una cultura identitària predominant que serveixi de punt de referència.

En una societat com la catalana, que en les seves àrees urbanes té una població d'origen immigrat (ells, els seus pares o màxim els seus avis) que afecta més del 60% del total, la cura en l'elecció de la moderna estratègia nacionalitzadora ha de ser molt gran; cal tenir molt seny si estem d'acord en que els individus i la societat son més importants que els seus símbols.

L'evolució de la identitat nacional i cultural (simbòlica) entre els sectors immigrants a una àrea com la nostra, típicament europea occidental, constitueix un tema certament complex i que no podem deixar de banda. La majoria, enfrontats inicialment a una societat d'acollida més evolucionada, complexa, utilitarista i individualista que la seva, radicalitza la seva tria identitària originària per a poder mantenir una identitat que el conservi com a individu i com a grup (els valen més els vells símbols de grup que els nous interessos en la seva desigual lluita per la supervivència quotidiana). Ells mateixos, o a molt estirar els seus descendents directes, realitzaran una opció més complexa o dissimètrica, consistent a compaginar un estadi més superficial d'acceptació interessada de la identitat del grup d'acollida (sempre que l'atractiu sigui suficient) amb un de més intimista i propi del grup «ètnic» originari, que li permet sentir-se grup, no traïdor per causa d'interessos materials i culturalment coherent (valor que entén com a complementari i imprescindible per a poder llegar als seus fills). Mica en mica, si l'interès persisteix, la barreja identitària es farà més rica i complexa.

El nacionalisme fort ha d'entendre aquesta dicotomia i saber jugar les cartes (interessos més sentiments i símbols lligats a les prioritats d'integració) d'una nacionalització compartida que serà la base d'una situació futura. Aquesta tria encara és més imprescindible davant l'

I també per situar-se convenientment en aquest joc identitat particular –universalitat que ja vèiem formular a principis del segle xx i que ara sembla més determinant que mai

actual immigració, que a aquesta problemàtica identitària complexa hi afegeix la més primària i política que consisteix en la lluita per sobreviure i, poc a poc, integrar-se jurídicament i política a la nacionalitat forta. Tot plegat, el nacionalisme identitari i sobiranista fort ha d'entendre i aprofitar convenientment el fet que, en el fons, aquests dualismes propis de la immigració en les societats complexes i d'èxit, com és la catalana, l'impedeixen (o li fan molt difícil) convertir el seu identitarisme d'origen, intrínsecament dèbil, en una opció política diferenciada i agressiva envers el nacionalisme d'acollida. Però cal actuar amb prudència, donat que les postures agressives (pensem en el cas de la política del tradicional nacionalisme francès (i de l'anomenada francofonia) poden originar problemes molt seriosos i previs a la formulació d'un identitarisme pretesament més sofisticat, polític-constitucional i d'interessos (les recents onades de revolta als suburbis urbans sembla que apunta en aquesta direcció).

Però, a l'actual societat complexa catalana no podem pensar que tots els problemes –tot i la seva indiscutible importància– provenen del repte que significa la nacionalització de les dues i successives onades immigratòries. Efectivament, no podem oblidar la dificultat provinent de l'existència de fortíssims particularismes intra comunitat nacional. Davant d'ells, la política identitarista i sobiranista ha de filar molt prim en l'articulació dels interessos que hauran de permetre mantenir l'atractiu a integrar-se en la comunitat nacional. Arribats a aquest punt, aquests interessos han de saber combinar adequadament els aspectes estrictament materials (la comunitat d'interessos) amb els polítics, això és, els textos constitucionals i la coherència del sistema polític que representa aquest nacionalisme que vol ser integrador. De la sabia coherència d'aquests dos factors, la gestió dels interessos materials i d'un bon equilibri polític constitucional en dependrà l'èxit de la nacionalització moderna.

Tot amb tot, vist des d'una societat com la catalana, penso que està força equivocat el diagnòstic en gran part maniqueista d'un Alain Touraine relatiu a la crisi dels grans cossos ideològics, de la globalitat i dels valors universals (la vella política il·lustrada dels valors i els deures genèrics i de les metodologies científiques positivistes ordenadores de l'Univers i font de garantia dels drets individuals), i de la manera com, segons ell, aquesta crisi ha portat el desenvolupament pertorbador dels identitarismes particularistes (micro) i el caos actual. En les noves societats complexes, l'identitarisme sobiranista més relaxat o intencionat que hem defensat fins aquí pot, precisament, ser la moderna forma de participació en i pels valors universals, que sense aquesta aportació concreta i particular corren el risc de quedar d'una forma permanent i definitiva en les mans despersonalitzadores («desidentititzadores») del mercat.

NOTES

1. Vull agrair als amics Òscar Costa i Francesc Roca els suggeriments fets al text inicial. Espero haver-los sabut interpretar convenientment; en tot cas, en el seu moment em van permetre portar la reflexió una mica més enllà, i això és impagable, sobretot en un text obert com aquest que té com a únic objectiu contribuir a reprendre el debat sobre un tema que afecta d'una manera central la nostra convivència i la nostra cultura política.

Jordi Casassas Ymbert, és catedràtic d'Història contemporània de la Universitat de Barcelona.